

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ**

**РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу, 09-241м групи
Спеціальності: 012 Дошкільна освіта
Освітньо програми: Дошкільна освіта
Єременко Анна Вікторівна
Керівник: д-р філософії пед.наук,
Бальоха Альона Сергіївна
Рецензент: Компаній Н. А., директорка ЗДО № 85
Херсонської міської ради

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку як педагогічна категорія та його специфіка в сучасних реаліях.....	7
1.2. Вплив природи на розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	12
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ.....	16
2.1. Критерії та рівні оцінювання розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	16
2.2. Система вправи та завдань для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природою в сучасних умовах.....	21
2.3. Аналіз результатів наукового дослідження щодо розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природою.....	30
ВИСНОВКИ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	36
ДОДАТКИ.....	41

ВСТУП

Актуальність теми. Питання розвитку мовлення дітей дошкільного віку завжди була актуальною та предметом дослідження дошкільної лінгводидактики в умовах змін соціуму та технологій. Його перевага сьогодні, серед інших педагогічних проблем, зумовлена не лише змінами пріоритетності на рівні нормативно-правової бази: Закону України «Про освіту», законопроекту «Про дошкільну освіту», оновленого Базового компоненту дошкільної освіти (2021 р.) тощо, а і сучасними подіями в країні, змінами формату освітнього процесу закладів дошкільної освіти. Та, найголовніше, що це питання має не лише педагогічне, методичне підґрунтя, а й психічне, яке напряду залежить від подій, які переживають більшість українських дітей і це має суттєвий вплив на їх загальний розвиток та соціальне становлення. Від розвитку мовлення в дошкільному віці залежить навчальні успіхи дитини в майбутньому.

Зазначені фактори диктують переосмислення науковцями та педагогами сучасної системи дошкільної освіти, її модернізацію, уніфікацію форм, методів та технологій навчання дошкільників та розвитку їх мовлення зокрема.

За Базовим компонентом дошкільної освіти, розвиток мовлення дошкільників посідає одне з ключових місць та відображено у освітньому напряду «Мовлення дитини». Його мета спрямована на комплексний підхід у формуванні мовленнєвої компетентності дитини як ключової умови становлення особистості дошкільника.

Слід зазначити, що одним із засобів впливу на розвиток мовлення маленької дитини є природне довкілля, оточення об'єктів живої та неживої природи, яке оточує дитину з перших днів життя, за яким вона споглядає і який сприяє формуванню її чуттєвого досвіду. Про значення природи на ефективне формування і розвиток дитини описано у наукових доробках багатьох учених і педагогів минулого і сучасного. Педагогічна спадщина Ж.-Ж. Руссо, С. Русової, К. Ушинський, В. Сухомлинського, Ф. Фребеля переконливо

доводять, що спілкування дитини з природним довкіллям, пізнання її усіма органами чуття, сприяє її когнітивному, емоційному збагаченню, що є рушійною силою у подальшому розвитку, формуванні цілісної картини світу.

Проблемі розвитку мовлення дошкільників приділяли увагу чимало науковців та педагогів, серед них: Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Гербова, В. Захарченко, А. Зрожевська, О. Карпенко К. Крутій, Т. Ладиженська, С. Ласунова, Н. Луцан, Л. Мацько, А. Михальська, О. Мурашов, Т. Піроженко, К. Ушинський, Л. Фесенко, Т. Швець та ін. Використання природи як універсального засобу становлення особистості дитини та впливу на розвиток їх мовлення зокрема окреслено в доробках таких науковців як: Н. Бібик, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Н. Горопаха, Н. Лисенко, О. Савченко, В. Сухомлинський, Ф. Фребель та ін.

Окресленні тенденція дошкільної освіти у комплексному підході до формування мовленнєво-комунікативної компетентності дошкільників та потреба у пошуку шляхів ефективної її реалізації в умовах дистанційного освітнього процесу закладів дошкільної освіти і визначили вибір нами теми наукової роботи «Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природою».

Мета: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему методів і освітніх технологій для ефективного розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку під час ознайомлення з природою у змішаній формі освітнього процесу.

Завдання наукового дослідження:

1. З'ясувати теоретичні передумови розвитку мовлення дошкільників старшої вікової групи під час ознайомлення з природним довкіллям.
2. Теоретично обґрунтувати методичні засади розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку у дистанційному чи змішаному формах навчання.
3. Визначити критерії, показники та рівні розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити та експериментально перевірити ефективність системи методів та технологій для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку під час пізнання природи.

Об'єкт дослідження: процес розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти.

Предмет дослідження: методичний супровід розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку під час ознайомлення з природою в сучасних умовах.

Методи дослідження: аналіз нормативної, науково-методичної літератури; класифікація, узагальнення, порівняння, систематизація, вивчення передового досвіду вихователів-практиків; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Наукова новизна одержаних результатів: теоретично обґрунтовано методичний супровід розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку під час ознайомлення з природою; розроблено й експериментально перевірено систему вправ та завдань для розвитку мовлення дошкільників у процесі пізнання природного довкілля; набули подальшого розвитку теоретичні та методичні засади розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в дистанційній чи змішаній формах навчання.

Практичне значення одержаних результатів: розроблені та запропоновані завдання, вправи для розвитку мовлення дошкільників під час пізнання природи можуть бути використані методистами, вихователями закладів дошкільної освіти в роботі з дітьми старшого дошкільного віку, застосовані здобувачами спеціальності 012 Дошкільна освіта на відповідних методиках.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами: дослідження є частиною науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти педагогічного факультету Херсонського державного університету з теми «Технології підготовки конкурентноспроможного

педагога дошкільної та початкової освіти в умовах євроінтеграції (державний реєстраційний номер [0123U102952](#)).

Апробація результатів дослідження: Результати дослідження стали предметом обговорення на методичних засіданнях бази практики; висвітлені у тезах автора на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Освіта та особистість в умовах сучасних соціокультурних викликів» на базі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (кафедра розвитку дитини раннього і дошкільного віку навчально-наукового інституту педагогіки і психології).

Структура дослідження: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (35 найменування) та додатків. Загальний обсяг роботи — 45 сторінки (обсяг основного тексту – 32 сторінок).

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку як педагогічна категорія та його специфіка в сучасних реаліях

Формування мовленнєвої компетентності дитини як однієї з ключових у дошкільному віці має визначний вплив на подальшу соціальну поведінку її, а, від так, на процеси адаптації, соціалізації.

Питання розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку досліджувалось багатьма науковцями та педагогами, які розкривали у своїх доробках ключові поняття та пов'язані з ними категорії, визначали різні освітні аспекти та умови ефективної реалізації даного освітнього завдання.

Тому наше завдання полягає в узагальненні та обґрунтуванні розвитку мовлення старших дошкільників в умовах суспільних потреб сьогодення та умов освітнього процесу на території України.

Дослідження даного питання нами розпочато з аналізу чинної нормативної документації, яка на сьогодні перебуває на стадії оновлення.

Мовленнєва компетентність дошкільників окреслена Базовим компонентом дошкільної освіти (нова редакція 2021 року) і визначена освітнім напрямом «Мовлення дитини» [5]. Разом з даною компетентністю, Базовим компонентом визначено і «комунікативну компетентність» дошкільників. Однак наша увага все ж зосереджена на мовленні як інтегрованому феномені зазначених компетентностей, оскільки навчаючись та пізнаючи світ навколо, вихованці закладів дошкільної освіти реалізують і мовленнєву компетентність і, як результат, комунікативну.

Підтвердження нашої думки знаходимо у дослідженнях сучасних лінгвістів та лінгводидактів, які розглядають мовлення дитини, з однієї сторони, як процес створення висловлювання, з іншої - як результат мовлення (текстове відображення). Науковцями мовлення характеризується як «сміслові та структурні цілі, що складається з тематично та логічно

пов'язаних між собою відрізків і відбиває всі суттєві сторони свого предметного змісту» (А. Богуш, Н. Гавриш, С. Логвинчук, Т. Піроженко, Т. Швець та інші) [8, 23, 28, 35].

Розвиток мовлення залежить від контенту, умов та форм спілкування з дорослими. Мовлення розвивається разом з мисленням, вони взаємопов'язані [9].

Науковцями доведено, що розвиток мовлення дошкільників відбувається у процесі переходу від ситуативного мовлення вихованців до контекстного. Динаміка життєдіяльності дитини, розширення пізнавальної діяльності, різноманітність взаємовідносин з дорослими, поява нових видів діяльності вимагають більш розгорнутого мовлення, що не здатне забезпечувати ситуативне мовлення під час висловлювання. Розвивається контекстне мовлення [18].

Мовлення має безпосередній вплив для розвитку інтелекту та самосвідомості вихованця, створює передумову для формування особистісних якостей дитини: комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність тощо. За допомогою добре розвиненого мовлення дошкільник навчається встановлювати контакт з однолітками та дорослими, транслювати власні думки, чітко та ясно мислити, брати участь у різних заходах [12].

У старшому дошкільному віці, як зазначає Н. Гавриш, активний розвитком мовлення відбувається під час мовленнєвої творчості у різних формах: у побудові діалогу, складанні творчих оповідань, колективному обговоренні казкового сюжету, мультфільму тощо. У цьому віці з появою нових видів діяльності, розвивається мовлення у формі повідомлення, розповіді, відбувається диференціація функцій і форм мовлення [8].

Як зазначає Н. Виноградова, розвиток самостійної практичної діяльності дошкільника викликає потребу у формулюванні власних ідей, обмірковуванні наступних дій і висловлюванні шляхів їх реалізації. Водночас, удосконаленню підлягає і діалогічне мовлення, оскільки дитина постійно перебуває у різних

ситуаціях комунікації з однолітками та дорослими. Відповідно, розширюються можливості дошкільника, збільшується зміст висловлюваного, мовленнєва активність. Спостерігається чітка вимова, зрозумілі фрази, точні висловлювання. Вихованці починають відрізняти істотні ознаки предметів і явищ, визначати причинно-наслідкові відносини серед них, взаємозв'язки у процесах, які їх оточують. Крім того, з появою самокритики до власного мовлення, дошкільники старшої групи проявляють оціночну увагу до мовлення однолітків [15].

У своїх дослідженнях Г. Ляміна зазначала, що у дошкільному віці мовлення дитини активно збагачується лексикою. Поступово змінюється обсяг оповідань і їх зміст, формуються елементи зв'язного мовлення [32].

А. Богуш обґрунтувала, що збагачення і збільшення активного словникового запасу дошкільника відбувається не лише іменниками, що позначають предмети, а й назвами окремих частин предметів чи об'єктів, дієслів та слів, утворених за допомогою суфіксів і префіксів, які вихованці починають активно застосовувати. Мовлення дитини поповнюється іменниками, прикметниками, що характеризують матеріал, якості, стан предметів [8, 9]. Науковиця зазначає, що на даному віковому етапі діти «мовленнєво активні, характеризуються надзвичайною допитливістю, балакучістю, їм притаманні нескінченні запитання, активний словник збагачується узагальнюючими словами, абстрактними поняттями, багатозначними словами» [8].

Змін набуває і монологічне мовлення дошкільників, яким вони інтенсивно володіють в цьому віці. Л. Березовська зазначає, що уже з 4-річного віку дошкільникам характерні такі види монологічного мовлення, як опис і розповідь, а до 5-6(7)-річного віку - короткі міркування. Висловлювання дошкільників 5-6(7)-річного віку вже достатньо інформативні, в них присутня певна логіка викладу. У монології з'являються елементи фантазії, бажання придумати епізоди, яких ще не було в їхньому житті [34].

Опрацювання наукового досвіду дає підстави засвідчити, що успішний розвиток мовлення можливий за умови засвоєння дитиною граматичної будови мови і належного рівня словникового запасу [2].

О. Ушакова підкреслює, що старший дошкільний вік – це період коли діти найбільше активно сприймають інформацію, тому необхідна організація сприятливих умов для спілкування, аби допомогти їм опанувати мовленнєвими та комунікативними компетенціями [14]. Особливо гостро це питання постає сьогодні – дистанційна форма навчання та ізоляційний спосіб життя більшості дітей дошкільного віку в умовах підвищеного ризику для життя.

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» сьогодні вихованці мають право здобувати дошкільну освіту у різних формах, або їх поєднання з обов'язковим застосуванням «засобів і методів розвитку, виховання, навчання, форм взаємодії з вихованцями, що є найбільш прийнятними для дітей відповідного віку та враховують їхні освітні потреби, зокрема шляхом адаптації/модифікації змісту освітньої програми», а головне, «створення безпечного та здорового освітнього середовища» [19].

Тому робота вихователя сьогодні полягає не лише в реалізації розвитку мовлення дитини, а переосмисленні та побудові оптимальної системи ефективних завдань та прийомів щодо вдосконалення мовлення дітей з урахуванням безпекової ситуації та залучення батьків як учасників освітнього процесу сьогодення. Адже головним фактором розвитку мовлення залишається соціальне середовище, в якому дитина перебуває. В освітньому середовищі є вихователь, вдома - батьки, які повинні допомогти дитині оволодіти та розвивати мовленням. У цьому віці діти здатні самостійно описувати іграшки, предмети, розкривати зміст зображень, розповісти не тільки про те, що зображено, а й описати події, які могли б статися до чи після побаченого. Самі можуть придумати казку, розповідь, розгорнуто розповісти про свої враження і почуття.

Аналізуючи нову редакцію освітньої програми «Дитина», ми дійшли висновку, що саме старша вікова група дошкільників потребує значної уваги у питанні мовленнєвого розвитку [26]. Саме в цей період провідною потребою дітей є спілкування та творча активність, провідною діяльністю зберігається гра як форма активної комунікації між дітьми, а провідною функцією є уява, що сприяє вираженню через мовлення.

У цьому віці вихованці активно вживають слова-оцінки, які стосуються різних сфер діяльності; вимова звуків стає більш чіткою і діти здатні виявляти власні мовні недоліки; мовлення набуває інтонаційної виразності; дітям властиве вживання «слів для узагальнення, синоніми, антоніми, багатозначні слова» [26]; активно збагачується словниковий запас різними частинами мови, що дозволяє їм вибудовувати складні граматичні конструкції; дошкільники здатні аналізувати тексти та працювати з картинами.

Визначені вікові особливості дітей старшої групи (від п'яти до шести (семи) років (до восьми років - для дітей з особливими освітніми потребами) в сучасних умовах потребують нового методичного погляду що їх повноцінного розвитку та формування, адже вони закладають основу для подальшого адаптації та успішного навчання в початковій школі [34]. Окрім цього, питання ускладнене обмеженням доступом більшості дітей в Україні до безпосереднього спілкування з однолітками, ізоляцією простору та розвиваючого середовища, дистанційним навчанням та підвищеною тривожністю під час тривоги чи перебуванні у зоні бойових дій.

Усі ці фактори негативно впливають на загальний розвиток дитини, її самопочуття (психічне та фізичне), а тому, як наслідок, на розвиток мовлення.

Саме тому сьогодні актуальності набуває пошук раціональних методичних шляхів вирішення освітніх потреб та реалізації освітніх завдань в обмежених умовах, збереження здоров'я дітей, їх безпеки та ефективного розвитку мовлення.

1.2. Вплив природи на розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку

На сучасному етапі реформування освіти в Україні, розвиток мовлення і мислення дітей дошкільного віку залишається одним із пріоритетних завдань. Розширення та удосконалення думки має безпосередній вплив на її словесне оформлення і навпаки, чіткість мовлення дитини робить зрозумілою сформульовану думку.

Для розвитку мовлення дитині потрібен багатий чуттєвий досвід, який вона отримує безпосередньо через комунікацію та сприйняття предметів побуту, природи, гри тощо [4, 11]. Отриманий досвід трансформується у вигляді лексичного «банку». Накопичені лексичні одиниці в активному словнику сприяють утворенню різноманітних структурно-системних зв'язків. О. Запорожець зазначає, що у процесі мовлення дитина оперує не окремими словами, а семантичним багажем, з якого вона обирає слово, щоб висловити власну думку. Тому для розвитку мовлення вихованця слід зважати не тільки на кількісне наповнення словникового запасу, а й свідоме засвоєння лексичного значення слів.

Г. Пустовіт стверджує, що вихованцям старшого дошкільного віку притаманна здатність послідовно і чітко формулювати описову чи сюжетну розповіді на будь-яку тему, висловлювати власні міркування, аргументувати їх. Змістовнішою стає синтаксична складова дитячих розповідей; застосовується пряма мова, засоби художньої виразності. Важливим новоутворенням в даному віці стає здатність до пояснення, яке передбачає розвинуте мислення дитини і вміння встановлювати та відображати у мовленні причинно-наслідкові зв'язки. На думку науковця, це зумовлено потребою дитини пояснити щось оточуючим, домовитися про реалізацію ігрового задуму, об'єднуватися з однолітками у рольовій взаємодії тощо [8, 9, 10].

Виходячи з вищезазначеного, слід акцентувати увагу, що передумовою успішного розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку є кількісне накопичення слів, усвідомлення їх лексичного значення та влучне

використання залежно від контексту висловлювання; активізація словникового запасу в різних життєвих ситуаціях.

На наш погляд, саме природа і є тим осередком, який першочергово сприяє накопиченню чуттєвого досвіду дітей дошкільного віку, і, як результат, наповнення їх активного словникового запасу. Питанню впливу природи на розвиток маленької особистості присвячено безліч досліджень які проходили власну еволюцію з першого дня становлення освіти і педагогіки як науки. Однак в умовах сучасних трансформацій освітнього процесу виникає потреба розглянути природу не лише як засіб розвитку мовлення дітей, а й сучасний підхід до методичного використання об'єктів природи при дистанційній формі навчання вихованців закладів дошкільної освіти. Адже навчання має залишатись для дитини захоплюючим ігровим процесом, цікавим дослідженням нового, що закладатиме мотивацію до подальших навчальних успіхів дошкільника.

Безпосереднє сприйняття дитиною об'єктів природного довкілля є одним із ключових засобів її розвитку, під час якого розширюється орієнтація дітей у навколишньому просторі, формуються пізнавальні здібності, виховується природодоцільна поведінка. Спілкування з природним довкіллям сприяє формуванню у вихованців необхідного об'єму знань про предмети, явища неживої і живої природи, вихованню зацікавленості і любові до них. Значні наукові дослідження довели, що природа є одночасно засобом і методом формування наполегливості в досягненні успішного результату, розвитку здібностей дитини, забезпечення емоційності в діяльності дітей, створення умов свідомої оцінки особистих можливостей, об'єктивної самооцінки, мотивування творчої діяльності, формування потреби в самоствердженні, розвиткові волі й довільності, становленні особистості в цілому.

Низка наукових досліджень (Я. Коменського, К. Ушинського, В. Сухомлинського, О. Савченко, З. Плохій, Н. Бібік, Н. Борисенко, Н. Коваль, Н. Лисенко, Г. Пустовіта, Н. Пустовіт, Н. Яришевої та ін.) саме природа, яка наповнена різноманітністю сталих ознак: рухів, форм, кольорів, звуків, є

найбагатшим джерелом розвитку активного словника вихованців [2, 7, 10, 20]. Однак, дітям дошкільного віку не характерна цілеспрямована спостережливість, природня потреба взаємодіяти з природнім довкіллям і безпосередній контакт з предметами навколо дозволяють визначити їх характерні ознаки, дослідити зв'язки між об'єктами та їх ознаками. А процес пізнання і дослідження спонукає до трансляції отриманої інформації через мовлення.

Опрацювання наукових досліджень даного питання, дозволило нам узагальнити значення та вплив природи, яка оточує дитину з перших днів життя, на розвиток їх мовлення.

К. Ушинський вважав «логіку природи найдоступнішою, найбільш наочною і корисною для дитини» [11, 13]. Щоб розвивати мислення і слово дитини, необхідно збагачувати її душу різноманітними, правильними, яскравими образами природи, тому що усе, «що відображене мовленням, виникає із спостережень дитини в природі» [24]. Паралельно, діти опановують навички словотворення: узгодження слів у роді, числі, відмінку. Під час систематичних, цілеспрямованих спостережень у дитини розширюється кругозір, розвивається допитливість, зорова, слухова і вербальна пам'ять, удосконалюються розумові процеси. Діти старшого дошкільного віку вчать думати і відповідати на запитання, аргументувати свої висловлювання, що має вплив на розвиток їх мовлення [27, 31]. Дошкільники навчаються аналізувати, міркувати, розповідати, описувати, що є одним із вирішальних факторів успішності навчання в школі, адаптації дитини в товаристві однолітків, в соціумі, який постійно еволюціонує.

Здатність спостерігати в природному довкіллі впливає на вміння робити висновки, удосконалює логіку думки, чіткість і красу мовлення [33].

Події в Україні з 2020 року (covid 19, військовий стан) сприяють переосмисленню даної педагогічної проблеми, оскільки дистанційна форма навчання багатьох ЗДО, потребує пошуку нового підходу до пізнання дітьми природи в таких умовах, і розвитку мовлення зокрема.

Перш ніж дослідити ефективні методичні інструменти розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в сучасних умовах, слід визначити освітній зміст знань з природного довкілля, який має опанувати вихованець.

Для вивчення даного питання, нами було опрацьовано освітню програму «Дитина» (нова редакція) [26].

У 5-6-річному віці діти набувають досить великий запас уявлень про природне довкілля, яке здобуто завдяки активності, зацікавленості та елементарним дослідом. «Уявлення про основні властивості предметів ще більше розширюються та поглиблюються. Дитина цього віку вже добре знає основні кольори та має уявлення про відтінки» [26].

У старшій віковій групі дошкільники продовжують опановувати загальні уявлення про природу планети; знайомляться з моделлю Землі, картами світу та України, атласами; продовжують формуватися ціннісне ставлення до природи як джерела добробуту людей та її естетичне сприйняття; діти продовжують знайомитись з ознаками об'єктів рослинного та тваринного світу, що допомагає у їх групуванні за класами, способом і місцем існування; вчать досліджувати доступні для сприймання об'єкти та явища природи; у вихованців формуються навички роботи на природі, повага та цінування власних результатів праці і інших.

Слід зазначити, що освітній зміст програми передбачає вивчення природного довкілля відповідно змін пір року. Це сприяє порівнянню досліджуваних ознак об'єктів природного довкілля, які діти спостерігають в різні пори року, встановленню причинно-наслідкових зав'язків, що дозволяє формувати цілісне уявлення про природу та людину в ній.

Даний зміст дозволяє нам дійти висновку, що в умовах дистанційного чи змішаного навчання та неперервності освітнього процесу, слід визначитись з додатковими методичними матеріалами, які слугуватимуть реалізації завдань програми в повному обсязі, розвиватимуть мовлення дитини та забезпечуватимуть емоційне розвантаження у сучасних умовах.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

2.1. Критерії та рівні оцінювання розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку

Завдання експериментальної перевірки ефективного розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку під час ознайомлення з природою в сучасних умовах реалізовувалось нами на базі Херсонського закладу дошкільної освіти № 85 Херсонської міської ради, який працює за українським законодавством протягом 2024 року.

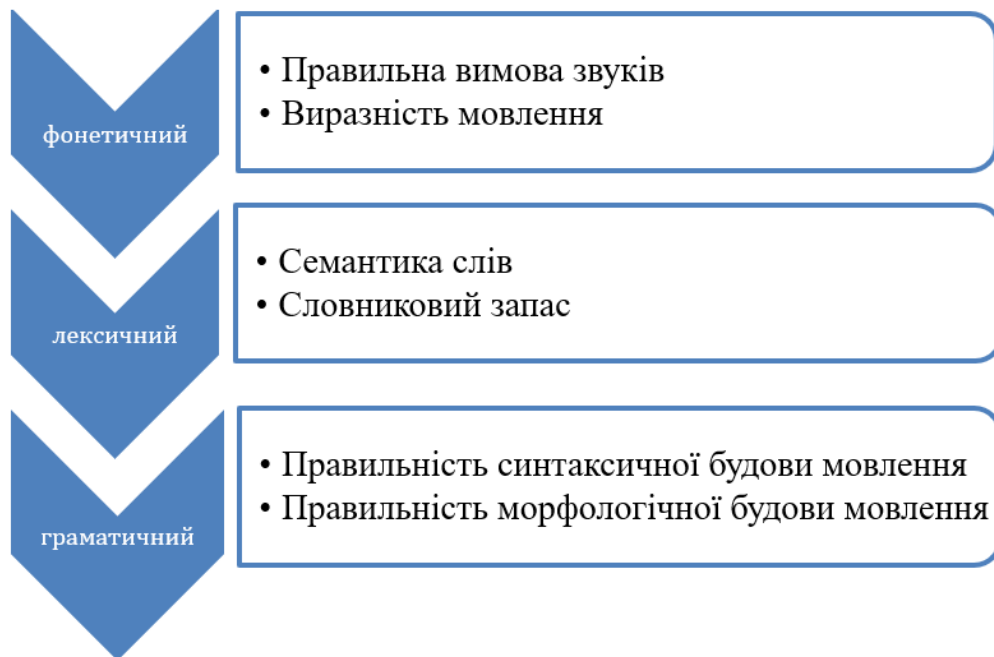
Педагогічний експеримент передбачав два етапи: констатувальний та формувальний. Респондентами було обрано вихованців старшої дошкільної групи з контингентом 12 дітей. З урахуванням перебування респондентів у різних безпекових умовах та технічних можливостей та для отримання чистоти експерименту, нами з вихователем було активно залучено до його проведення батьків дітей, як активних учасників освітнього процесу ЗДО, з якими проводились консультації щодо виконання запропонованих нами завдань, відеозбори тощо.

На *констатувальному* етапі нашим завданням було охарактеризувати критерії, їх показники та рівні розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку. Дане питання дозволило нам у подальшому визначитись з ефективними та оптимальними методичними інструментами для покращення розвитку мовлення під час опанування дошкільниками знань про природне довкілля.

За основу визначеності критеріїв, нами було взято компетенції, які набуваються дошкільниками у процесі формування мовленнєвої компетентності: фонетичний, лексичний та граматичний [26]. Відповідно до критеріїв окреслено показники, які відображені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку

Відповідно до означених показників, нами виокремлено наступні рівні розвитку мовлення дошкільників: низький, середній та високий.

Низький рівень: дітям старшого дошкільного віку важко будувати монологічні чи діалогічні висловлювання, або ж містять значну кількість помилок з відсутністю логіки та сюжетної лінії; присутні композиційні порушення, діалогічне – не містить єдності, формулюється за допомоги вихователя/дорослого. В описових розповідях присутні 3-4 речення (9-13 слів в одному реченні), сюжетних – 4-7 речень (10-17 слів в одному реченні), у висловлюваннях з власного досвіду – 3-5 речень (10-17 слів в одному реченні). Діти найчастіше вживають прості та непоширені речення, між якими присутні довгі паузи. Дошкільники не розуміють переносного значення слів, образних виразів. Вихованці не вдаються до словозміни і словотворення [26, с.244; 30; 35].

Середній рівень: вихованці вміють фантазувати та творчо застосовувати мовні засоби. Вони формулюють речення в дискусіях, які є логічно вибудованими та завершеними. Вони самостійно створюють діалоги. У

мовлені майже відсутні паузи. Монологічне мовлення оформлено правильно, властиве незавершеність думки, нелогічність викладу матеріалу, лексичні та граматичні помилки.

У розповідях описового характеру присутні 5-6 речень (15-18 слів в одному реченні), сюжетних – 7-8 (18-23 слів в одному реченні), у висловлюваннях з власного досвіду – 6-7 речень (18-23 слів в одному реченні).

Дитина формулює складносурядні речення. У висловлюваннях застосовує власний життєвий досвід. Вихованці ініціативні у спілкуванні, розуміються переносне значення слів та використовують їх [26, с.244; 30; 35].

Високий рівень: вільно володіють та використовують мовні засоби, самостійно формулюють логічні монологи та діалоги, яким характерне правильна побудова речення, чітке висловлювання думки відповідно до теми. В описових розповідях використовується 7-8 речень (20-24 слова в одному реченні), сюжетних – 9-11 (23-30 слів в одному реченні), у висловлюваннях з власного досвіду – 8-9 речень (23-30 слів в одному реченні).

Вихованці вправно будують речення, які є лексично, граматично правильними та різними за структурою. Діти проявляють ініціативу при комунікації; розуміють та активно використовують переносні і прямі значення слів [26, с.244; 30; 35].

Визначені критерії та рівні дозволили нам провести діагностичну перевірку розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту.

На даному етапі нами були проведені спостереження та застосовані традиційні методи і завдання, передбачені програмою ЗДО. Дітям пропонувались розповіді за власними малюнками, поробками тощо; побудова діалогу за ролями на певну тему, ситуацію чи сюжет казки; складання розповіді за малюнком Т. Яблонської «Ранок» (Додаток А), відповідно програмового змісту [26, с. 254].

Для проведення діагностики розвитку мовлення дошкільників на даному етапі дослідження, нами було визначено кількісну оцінку показників за 3-х бальною шкалою відповідно до означених рівнів:

- 3 бали – високий;
- 2 бали – середній;
- 1 бал – початковий.

Для оцінки рівня розвитку мовлення дошкільників, ми вираховували кількісні показники їх розвитку мовлення, які мають наступну градацію: початковий – 0-6 балів; середній – 7-12 бали; високий – 13-18 балів.

За результатами проведеної діагностики (Додаток Б), нами було отримано наступні результати, які засвідчили, що у групі з 12 осіб на високому рівні мовлення розвинене у 2 респондентів (17 %); середній рівень розвитку мовлення мають 6 респондентів (50 %); низький – 4 респондентів (33 %). Результати відображено у секторній діаграмі (див. Рис. 2.1).

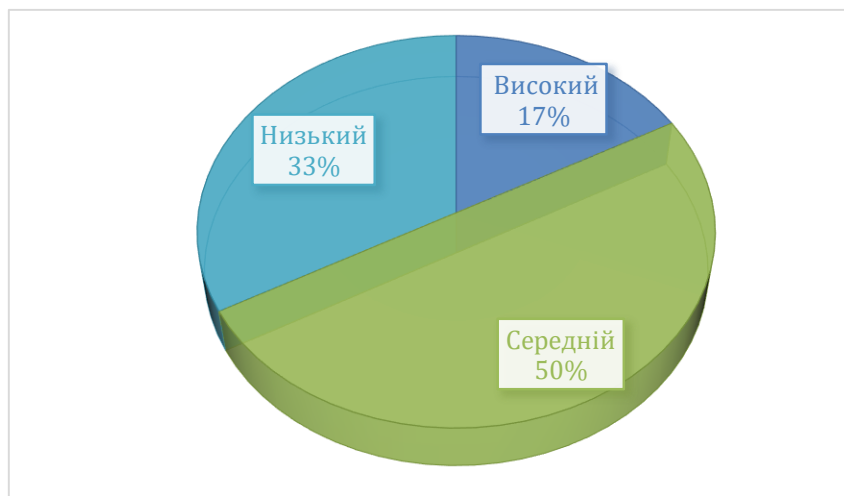

Рисунок 2.1. Рівні розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі

Слід зазначити, що за результатами дослідження, нами були виявлені найпоширеніші мовленнєві порушення вихованців на фонетичному та граматичному рівнях. Спілкування з вихователями та батьками, дали підстави припустити, що це є результатом впливу російської мови (спілкування в сім'ї чи найближчому оточенні); обмежений словниковий запас; відсутність звички читати казки; присутність підвищеної тривожності у зв'язку з подіями в країні.

Результати стали основою для дослідження та визначення нами ефективних методичних інструментів для підвищення рівня розвитку мовлення дошкільників під час пізнання природного довкілля з урахування сучасної ситуації у більшості областей країни.

2.2. Система вправи та завдань для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природою в сучасних умовах

Багаторічні дослідження науковців, безцінний досвід педагогів К. Ушинського та В. Сухомлинського доводять беззаперечний вплив природнього довкілля на розвиток та формування особистості дитини з першого дня її життя. Пізнання дітьми природи розширює орієнтацію їх в навколишньому світі, закладаються когнітивні здібності, формується доцільне відношення до природи. Природа завжди була і залишається основним осередком здобуття дітьми необхідного об'єму знань про об'єкти, явища неживої і живої природи; усвідомлення причино-наслідкових зв'язків, які існують у світі; забезпечує постійну цікавість, увагу та любові до неї [20].

Безпосереднє «спілкування» з природою сприяє практичному опануванню навичками словотворення у дошкільників, активізації активного словникового запасу і, як результат, ефективно впливає на розвиток їх мовлення. Поступово, у процесі систематичних, цілеспрямованих спостережень, у вихованців розширюється кругозір, розвивається допитливість, зорова, слухова і вербальна пам'ять, удосконалюються розумові процеси. Діти вчаться думати і відповідати на запитання, аргументуючи свої думки, що позитивно впливає на розвиток їх мовлення в цілому [24, 27].

За допомогою батьків і вихователів дошкільник вчиться визначати словами залежність, послідовність, взаємозв'язок між об'єктами і явищами природи. Відбувається природній процес опанування здатності аналізувати, міркувати, розповідати, описувати, що є одним із ключових чинників успішного навчання в школі, адаптації вихованця в товаристві однолітків, в соціумі, що постійно змінюється. Вміння спостерігати визначає здатність робити висновки, формує логіку думки, а від так, красу мовлення [25, 29].

Запорукою правильності побудови дітьми складних речень різних типів є багатий активний словниковий запас. Лише усвідомлення і розуміння зв'язків, закономірностей в природі, дитина здатна пояснити словами, чому птахи

відлітають з настанням осені; з чим пов'язане таке явище як «листопад». Тому одним зі шляхів розширення словника є чуттєвий досвід, отриманий під час спостережень та дослідження в природі. Розвиток діалогічного мовлення забезпечується під час бесід, споглядання картин про природу, читання літератури, театралізованої, ігрової діяльності тощо.

Сьогодні існує безліч засобів та технічних інструментів, які широко використовуються ЗДО для розвитку мовлення дітей та формування їх природничо-екологічної компетентності. Однак сучасний стан організації освітнього процесу у дистанційній чи змішаній формах, спонукав нас вивчити раціональні та ефективні методики та технології, які посилять процес розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку, інтегруючи з процесом опанування природного довкілля як універсального засобу впливу на підтримку та стабілізацію емоційного стану дітей в Україні.

Узагальнюючи досвід вихователів та науково-методичну літературу нам визначено першу технологію, яка заслуговує уваги в межах нашого дослідження: *мнемотехніка* [3, 6, 14]. Ця технологія не є новою в освітньому просторі ЗДО, однак результати дослідження показали, що ця технологія має епізодичність в процесі навчання вихованців старшої групи, або предметну обмеженість: використання для вивчення віршів, складання оповідань. Сьогодні ця проблема загострилась ще і причиною ускладненого використання готових таблиць мнемотехніки в дистанційній формі.

На наше переконання, дана технологія має ширший навчальний потенціал та можливість застосування у дистанційній формі освітнього процесу. Так, мнемотехніка в освіті досліджувалась багатьма науковцями та психологами і має чимало визначень: сенсорно-графічні схеми, схеми-моделі, метод наочного моделювання тощо [14].

Узагальнивши науковий досвід, можна відзначити, що мнемотехніка відображає систему різних прийомів, які сприяють ефективному запам'ятовуванню, збереженню та відтворенню навчального контенту, успішному запам'ятовуванню структури розповіді і, як результат, розвитку

мовлення. Використання схематичної візуалізації полегшує й прискорює процес запам'ятовування та засвоєння матеріалу, адже дітям притаманне наочно-образне мислення [14, 17].

Мнемотехніка забезпечує творчий підхід в опануванні навчального змісту шляхом утворення асоціацій та забезпечує ситуації успіху, що є беззаперечною мотивацією до навчання.

Суть мнемотехніки полягає в тому, що кожне слово чи сюжет супроводжується картинками (схематичними зображеннями). Таким чином текст візуалізується і, дивлячись на ці схеми або малюнки, дитина легко запам'ятовує інформацію. Дана техніка передбачає використання мнемоквадратів, мнемодоріжок чи мнемотаблиць.

На наш погляд саме ця технологія ефективно вирішує питання інтегрованого підходу до вивчення природи та розвитку мовлення вихованців на отриманому досвіді і знаннях. Адже схеми служать зоровим планом для складання монологів, забезпечують дитині: будову розповіді; послідовність розповіді, лексико-граматичну наповнюваність розповіді.

Слід відзначити, що складання відповідних типів схем мнемотехніки можливе за допомогою сучасних інформаційних застосунків чи ресурсів, що дозволяє їх використовувати у дистанційному форматі.

У нашому дослідженні ми використовуємо мнемодоріжки та мнемотаблиці, які створюють більш складні за змістом мовні конструкції.

Пропонуємо зразок методичного використання даної технології на формульовальному етапі дослідження під час вивчення природного довкілля дітьми старшої дошкільної групи.

Методика реалізації мнемотехніки з розвитку мовлення:

Під час вивчення змін в житті комах з приходом весни [26] в старшій віковій групі відбувається знайомство з життєдіяльністю бджіл як важливого джерела корисного продукту харчування для людини – меду. Цю тему доречно інтегрувати зі знаннями про професію пасічника (бджоляра) та його роль у процесі від життєдіяльності комах-трудівників до меду у кожній родині. На

початку заняття вихователь цікавиться у дітей що вони знають про мед і як він потрапляє до наших столів. Наступним кроком дітям пропонується мнемодоріжка (Додаток В), яку діти з вихователем розглядають, аналізують, визначають знайомі об'єкти і явища, зупиняються на нових предметах, нових поняттях. Для розширення знань про природу, зосереджується увага на кожному етапі появи меду: пора року, де збирають бджоли нектар з квіток, як людина може допомогти у цьому процесі нашим комахам, на що схожі будинки бджіл, на що схожий мед, якого кольору, за смаком, яку властивість має, чим корисний тощо. У процесі роботи вихователь на слух стежить над вимовою дітей свистячих та шиплячих, твердих та м'яких приголосних звуків: «Збирати некта**Р**», «паСі**Ч**ник», «бД**Ж**оли» тощо [21, 26]. Порівняти кольори на картинках запропонованої мнемодоріжки, визначити домінуючий колір, запропонувати назвати інші об'єкти природи такого кольору - завдання поєднує в собі поглиблення знань не тільки про якості та властивості в природі, а й розширює словник та вимову дітей. Доречним буде запропонувати дітям назвати антоніми до дефініцій теми: працьовитий, легкий, сонячний, солодкий, корисний тощо; назвати багатозначні слова в темі: сонечко, поле. Закріплення даної теми відбувається у формі малюнків дітей після отримання інформації та досвіду з теми, які вони презентують вдома або на занятті з коментарями сюжету зображеного.

Наступним етапом у використанні мнемотехніки, нами було запропоновано мнемотаблиці у процесі вивчення весняних змін в природі. Відповідно до програми, під час вивчення вірша дітьми І. Блажкевич «У дитячому садку», нами було запропоновано візуалізацію твору (Додаток В). Під час аналізу зображень та вивчення вірша, вихователь зосереджує увагу дітей на об'єкти та явища природи, визначає пори року, відповідність їй цієї пори року, пропонує назвати ознаки визначеної пори року тощо. Під час роботи на такими поняттями як «барвінок», «мальви», «танок», окрім визначення їх етимології, вихователь пропонує дітям порівняти їх з іншими схожими

об'єктами чи процесами, згадати, де діти могли бачити їх, назвати до них рими, що збагачує лексичну складову мовлення дітей.

За аналогією робота проводиться і з мнемотаблицею «Дари осені» (Додаток В), яка дозволяє розширити уявлення дітей про причинно-наслідкові зв'язки, які зазначені у тексті вірша. Під час роботи над зображеннями, дітям пропонується визначити ознаки пори року за усіма аспектами: погода, рослини, тварини восени, діяльність людини (її корисна поведінка та негативна для природи). Ще одним прийомом доцільно розширити роботу дітей над даною мнемотаблицею: дітям пропонується скласти іншу історію про героїв, зображених на картці; Обрати будь-якого одного героя і розповісти про нього (що робить, для чого, чому, як це вплине на природу в цілому тощо).

Слід зазначити, що такі таблиці доцільно створювати самостійно з використанням ресурсів на основі ІІІ, які дозволяють видозмінювати зображення об'єктів чи явищ природи, сюжетів в різних стилях та створює підґрунтям для дискусій, творчого вираження вихованців, розвитку уяви там уваги до деталей [6].

Оскільки проблема нашого дослідження вивчається у період військового стану та ізоляційної форми освітнього процесу з 2020 року, підвищена тривожність та потреба обмеженої стресовості у побуті більшості родин, сприяло пошуку нами методів, які б слугували ефективній реалізації поставлених завдань, позитивно впливаючи на психо-емоційний стан вихованців, могли бути реалізовані навіть вдома у будь-який час.

Природа завжди вивчалась і розглядалась науковцями як засіб реабілітації та релаксації при емоційному виснаженні. Сучасні обставини не завжди можуть дозволити дитині опинитись в такому середовищі. Тому наша увага акцентувалась на методиці терапевтичного спрямування – *ландшафтотерапія* [4, 22, 31]. Даний метод передбачає позитивний емоційний вплив природи на психіку дитини та має відволікаючий, активізуючий ефекти.

Враховуючи вищеназвані фактори та активне залучення батьків дошкільників до реалізації освітніх завдань у випадку дистанційного формату освіти, ми стикнулись з потребою альтернативних методів пізнання дітьми природи та розвитку їх мовлення у випадку відсутності професійного супроводу. Саме тому запропонована методика може бути такою, яка сприятиме трансформації звичних прогулянок дітей (прибудинкова територія, дитячий майданчик тощо) з батьками у захопливе споглядання, дослідження просто неба. Такі прогулянки здатні пробуджувати героїзм, відчуття пригод, креативність, спонукати до створення власних історій. Спільні прогулянки що супроводжуються освітньою діяльністю, здатні згуртувати членів родини, активізувати їх захоплення і увагу до природи, який часто втрачається у дорослому віці. Діти, які часто переживають стрес, прогулянки на свіжому повітрі допомагають зняти напругу, відчуття єдності з нею, активізувати інтерес до всього оточуючого і навчання зокрема [4, 13, 19].

Завдання вихователів чи педагогів, на цьому етапі, забезпечити методичний супровід батьків та запропонувати альтернативні цікаві і доступні завдання, які зроблять прогулянку чи гру вдома цікавим дійством [3].

Застосування даного методу може передбачати наступну роботу батьків:

На майданчику (подвір'ї, саду, парку): разом з дитиною описуємо, що зустрічається на шляху, їх ознаки, порівнюємо, наводимо аналогії, підбираємо назви, досліджуємо об'єкти органами чуття. Складаємо веселу історію про обраний об'єкт. Фотографуємо комах, метеликів чи рослини, розглядаємо під лупою (в телефоні, стаціонарним); робимо припущення з дітьми, куди, навіщо вони рухаються. Фантазуємо і уявляємо, себе у ролі цієї комахи, передбачаємо власні дії, можливості в цій ролі. Головне, щоб батьки виступали лише координаторами в цій роботі, а діти намагались самостійно розвивати думку і висловлювати її. Результати такої прогулянки дитина може переказати вихователю.

У приміщенні: побудувати з підручників, журналів гори, пагорби, рівнини, печери тощо; порівняти їх за висотою; з побутових (канцелярських)

речей створити (змоделювати) свій міні парк з деревами, озером тощо; описати і розказати про нього; скласти історію про створений об'єкт природи.

Допоміжний прийом під час прогулянки або окреме завдання, яке нами пропоновано для вирішення поставленого завдання дослідження є використання *дидактичної діорами*. Цей засіб не використовується широко в дошкільних закладах освіти, але може мати різноманітну інтерпретацію та реалізацію у процесі розширення знань про природне довкілля, сприяти міркуванням та дискусіям з дитиною [5, 10].

Одним із прикладів використання діарами – під час опанування знаннями про стан неба у різні пори року, вивчення різноманітності хмаринок. Пропонована нами діарама (Додаток Г) має вигляд рамки з різновидами хмар з урахуванням характерної висоти (верхній ряд зі світлим кольором – найвищі хмари; середній ряд – нижчі хмари; нижній ряд – хмари, розташовані ближче до землі) та пустим квадратом в середині (можна вирізати). Дане «вікно» в рамці дозволяє дитині направити його на небо і споглядаючи хмари, ідентифікувати, які саме види присутні на небі.

Така гра-завдання має ряд переваг, які батьки можуть реалізувати при правильному методичному супроводі. Наприклад, запропонувати дошкільнику уважно розглянути хмари, визначити їх відповідно діарами; вивчити назви видів хмар, проаналізувати відповідність назви до вигляду; провести аналогію зі схожістю хмаринок з іншими предметами; припустити, яка погода очікується; придумати назву хмаринці; скласти історію подорожі хмаринки; провести вдома досліди, які візуалізують утворення хмаринок тощо. Запропонована діарама може мати різну тематику: з кольорами, формами, листочками дерев (квітів, кущів) тощо. Цей дидактичний інструмент стане для дитини цікавою пізнавальною іграшкою, яку вона зможе брати на прогулянку.

Наступна методика, яку ми пропонуємо для розвитку мовлення в контексті вивчення дошкільниками природного довкілля, *«ігри в темряві»* за матеріалами психологині UNICEF Світлани Ройз. Ця методика звернула нашу

увагу через можливість інтерпретувати ігри з освітньою метою, впливати на зниження емоційної напруги чи стресу та здатність використання їх як дистанційно вихователями, так і батьками вдома [1].

Окремі ігри з пропонованого переліку нами були адаптовані до змісту і завдань нашого дослідження, програми старшої дошкільної групи [1, 26]. Тому ми пропонуємо методичну реалізацію ігор за наступним прикладом:

«Гра «Alias» - передбачає вгадування слів за описом не називаючи саме слово. На заняттях вихователь пропонує дітям слово, що обране з природнього довкілля в межах теми. Наприклад, «гроза». Вихователь описує дане явище природи, вказує ознаки не називаючи самого явища. Діти мають відгадати, яке явище загадав вихователь. Якщо слово вгадано, вихователь пропонує дітям продовжити ряд характеристики появи даного явища в природі; скласти вірш; назвати «позитивну»/«негативну» сторону даного явища; підібрати риму; описати явище прикметниками чи дієсловами тощо. Під контролем та допомогою вихователя у дітей і розширюються уявлення і знання про грозу як природнє явище, зникає страх перед нею, збагачується словниковий запас та покращується мовлення.

«Голоси тварин» - ведучий має видати звук загаданої тварини чи явища природи, інші вгадують, хто відгадує – стає наступним ведучим. Дана гра пропонувалась нами під час вивчення сезонних змін в житті тварин. Вихователь на заняттях пропонував дітям пограти в гру, відтворював звуки тварин, птахів, які відповідають певній порі року, або які не зустрічаються в ній. Діти з захопленням пропонують варіанти, аналізують та аргументують власні варіанти. Така гра активізує чуттєвий досвід і знання дітей, спонукає до формулювання аргументів на основі причинно-наслідкових зв'язків в природі. У випадку правильної відповіді, вихователь пропонує усім повторити звуки, чітко вимовити, назвати слова, в яких зустрічається відповідний звук.

До переліку ігор, які впроваджувались нами на формувальному етапі дослідження також увійшли «На щастя, на жаль» (ведучий вигадує ситуацію, а учасники по черзі пропонують продовження, починаючи зі слів «на жаль», а

наступний учасник - «на щастя»); «Казка» (скласти казку, коли кожен говорить по реченню); «Знайти асоціації» (один гравець називає слово, наступний - свою асоціацію до цього слова); «Це слово вміє...» (описати слово його «вміннями») (Додаток Д).

Також нами було впроваджено гру в тіньовий театр руками, яка була зосереджена на проведенні вдома з батьками ввечері або під час відсутності світла. Методичні інструкції зі сторони вихователя, сприяли цікавому та пізнавальному проведенню часу родинам. Батьки та діти могли створювати за руками різні об'єкти чи явища природи, описувати їх, складати цікаві історії тощо (Додаток Д).

Слід зазначити, що пропонована система методів та форм є адаптованою під різні форми освітнього процесу, є цікавими та простими для забезпечення їх реалізації вдома, що сприяє безперервності пізнавального процесу для дошкільників. А також є актуальними у сучасній вертикалі нашого суспільства.

2.3. Аналіз результатів наукового дослідження щодо розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природою

Розвиток мовлення дошкільників є ключовим і досить складним процесом при підготовці їх до подальшого навчання у школі. Для успіху і результативності його треба проводити постійно: впродовж усього освітнього процесу; при різноманітних видах діяльності дітей по-за межами закладу дошкільної освіти; при звичайних прогулянках і милуваннях природою тощо. І компетентне безперервне керівництво ним з боку вихователя чи дорослого є важливою умовою становлення особистості дитини, формування у неї природничо-екологічної компетентності та бережливого ставлення до природи; розвитку гарного, чіткого мовлення вихованців.

Передумовою такого узагальнення стали результати дослідження після формульованого етапу нашого наукового дослідження.

Впровадження системи методів та технологій (див. 2.2) в дистанційний освітній процес бази практики (див. 2.1) та їх виконання вдома, дало можливість отримати наступні результати.

Фонетичний критерій: у дітей покращилась якість вимови звуків, або з'явилися відсутні звуки; підвищилась спроможність інтонувати різні типи речень, вживати правильно наголоси в словах, виділяти голосом звернення чи вставні слова.

Лексичний критерій: у дітей помітно збагатився активний словник різними частинами мови; підвищилась частота образного використання слів та інтерес до вивчення та тлумачення нових слів.

Граматичний критерій: покращення попередніх показників, сприяли підвищенню вмінь дітей свідомо будувати прості і складні речення: узгоджувати підмети і присудки у роді і числі, вживати різні дієслівні форми у різних типах речень, надавати реченням емоційного забарвленням.

Проведення діагностики на формульованому етапі представлено у секторній діаграмі (див. Рис. 2.2).

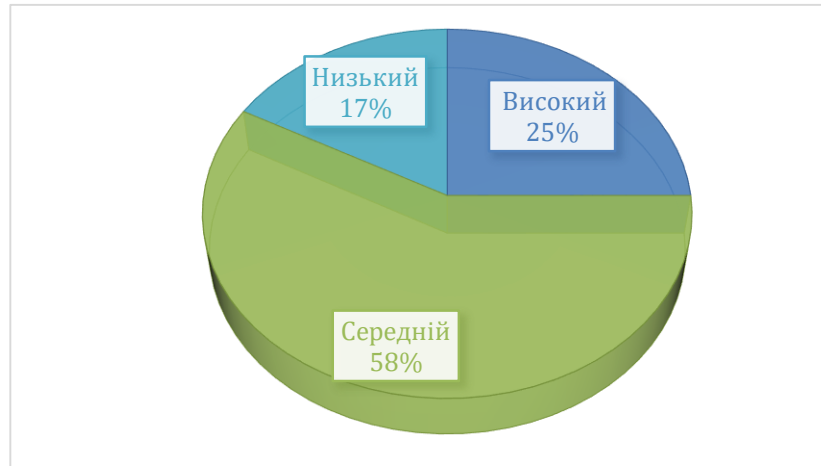

Рисунок 2.2. Рівні розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку після формувального етапу

Дані засвідчили, що серед 12 респондентів на високому рівні розвиток мовлення зафіксовано у 3 дітей (25 %); середній рівень розвитку мовлення мають 7 вихованців (58 %); низький – 2 дітей (17 %).

Результати формувального етапу експерименту, у порівнянні з констатувальним, продемонстрували динаміку у процесі розвитку мовлення вихованців експериментальної групи ЗДО на основі природничого змісту. Так, високий рівень збільшився на 8% (на 1 дитину); збільшився і середній рівень – на 8% (на 1 дитину); а низький рівень зменшився на 16% (на 2 дитини). Порівняльні статистичні дані продемонстровані на діаграмі (див. Рис. 2.3.).

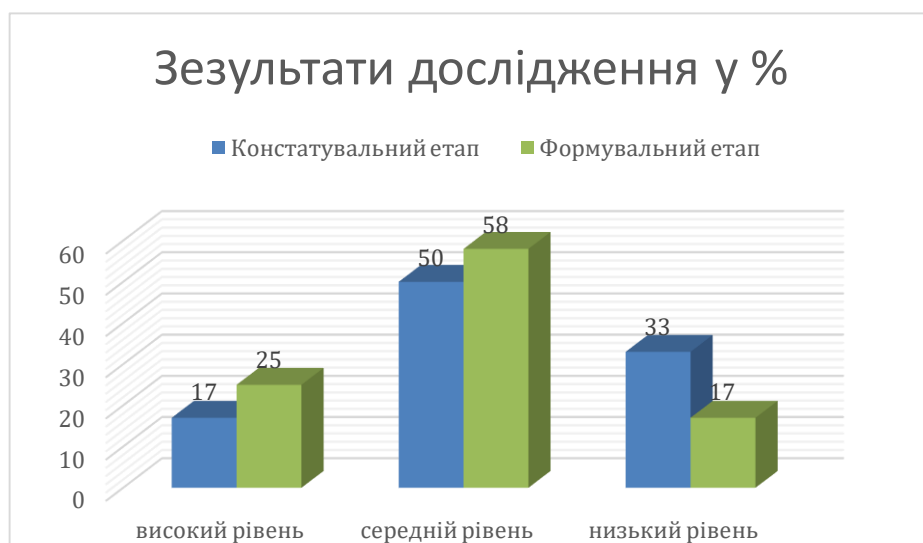

Рисунок 2.3. Порівняльні дані результатів дослідження

Така незначна але позитивна різниця в результатах зумовлена обмеженою тривалістю проведення експерименту. При систематичному використанні вправ і завдань, описаних у підпункті 2.2., результат може мати більш високі показники, на наше переконання.

Оскільки запропонована система методів та технологій розвитку мовлення дошкільників під час вивчення природного довкілля демонструє позитивну динаміку, що експериментально аргументовано, предмет нашого дослідження може бути покладеним в основу розробки методичного посібника чи рекомендацій щодо вправ та завдань для розвитку мовлення дітей, які розроблені на основі природничого змісту, відображатимуть адаптований характер у використанні на базі закладу освіти чи вдома для забезпечення безперервності освіти дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

За результатами педагогічного дослідження відповідно до поставлених завдань, ми дійшли наступних висновків:

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку завжди був предметом дослідження педагогів та науковців різних часів, актуальність не втрачалась з еволюцією суспільства та технологій. Мовлення дитини тісно взаємопов'язане з мисленням, тому має вплив на розвиток інтелекту та становлення особистості. За допомогою добре розвиненого мовлення дошкільник навчається встановлювати контакт з однолітками та дорослими, транслювати власні думки, брати участь у різних заходах. Відповідно, для розвитку мовлення дитині потрібен багатий чуттєвий досвід, який вона отримує безпосередньо через комунікацію та сприйняття предметів побуту, природи, гри тощо. Тому природа є одним з тих джерел, яке найкраще сприяє накопиченню чуттєвого досвіду вихованця, і, як результат, збагаченню її активного словникового запасу через форми, кольори, рухи, запахи і звуки природи. Безпосереднє сприйняття дитиною об'єктів природного довкілля є одним із ключових засобів її розвитку, під час якого розширюється орієнтація дітей у навколишньому просторі, формуються пізнавальні здібності, виховується природодоцільна поведінка.

Аналіз низки наукових праць доводить, що старший дошкільний вік є періодом, коли діти найбільше активно сприймають інформацію, тому необхідна організація сприятливих умов для опанування ними мовленнєвими та комунікативними компетенціями. Особливо гостро це питання постає сьогодні – дистанційна форма навчання та ізоляційний спосіб життя більшості дітей дошкільного віку в умовах підвищеного ризику для життя. Робота вихователя сьогодні полягає не лише в реалізації розвитку мовлення дитини, а переосмисленні та побудові оптимальної системи ефективних методів та прийомів щодо вдосконалення мовлення дітей з урахуванням безпекової ситуації, залучення батьків як учасників освітнього процесу. За новою редакцією освітньої програми «Дитина» та низки чинних нормативних та

методичних документів, ми дійшли висновку, що вікові особливості дітей старшої групи в сучасних умовах потребують нового методичного супроводу їх повноцінного розвитку, який закладає основу для подальшої адаптації та успішного навчання в початковій школі. Події в країні негативно впливають на загальний розвиток дитини, її самопочуття (психічне, фізичне, емоційне), а тому, як наслідок, на розвиток мовлення. Саме тому актуальності набуває пошук раціональних методичних шляхів вирішення освітніх потреб та реалізації освітніх завдань в обмежених умовах, збереження здоров'я дітей, їх безпеки та ефективного розвитку мовлення.

Для дослідження окресленої проблеми, нами було охарактеризовано критерії, їх показники та рівні розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку. За основу визначеності критеріїв, нами було взято компетенції, які набуваються дошкільниками у процесі формування мовленнєвої компетентності: фонетичний, лексичний та граматичний. Відповідно до означених показників, були виокремлені рівні розвитку мовлення дошкільників: низький, середній та високий. Це дозволило нам у подальшому визначитись з ефективними та оптимальними методичними інструментами для покращення розвитку мовлення під час опанування дошкільниками знань про природне довкілля.

У нашому дослідженні ми використовували мнемотехніку, а саме мнемодоріжки та мнемотаблиці, які сприяють створенню більш складних за змістом мовних конструкцій; методику терапевтичного спрямування – ландшафтотерапію; дидактичні діорами; «ігри в темряві» та тіньовий театр руками за матеріалами психологині Світлани Ройз та UNICEF. Усі завдання, пропоновані та впроваджені нами, були адаптовані відповідно програмових вимог розвитку мовлення та знань про природу дітей старшого дошкільного віку; можливості їх реалізації як в дистанційній формі освітнього процесу, так і вдома у супроводі батьків. Діагностичні дані за підсумками формувального етапу дослідження засвідчили, що серед 12 респондентів на високому рівні розвиток мовлення зафіксовано у 3 дітей (25 %), що демонструє збільшення на

8% (на 1 дитину) у порівнянні з констатувальним етапом; середній рівень розвитку мовлення мають 7 вихованців (58 %), що також демонструє збільшення на 8% (на 1 дитину) у порівнянні з констатувальним етапом; низький – 2 дітей (17 %), що демонструє зменшення на 16% (на 2 дитини) у порівнянні з констатувальним етапом. Незначна динаміка підтверджує ефективність запропонованої завдань, але потребує системного підходу та тривалого часу в реалізації.

Викладені у дослідженні результати не є вичерпні з даної теми. Тому предметом подальших пошуків може стати розробка методичного посібника чи рекомендацій щодо вправ та завдань для розвитку мовлення дітей, які розроблені на основі природничого змісту, відобразатимуть адаптований характер у використанні на базі закладу освіти чи вдома для забезпечення безперервності освіти дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 40 ігор у темряві. Для відновлення відчуття безпеки, близькості та запобігання травматизації за матеріалами Світлани Ройз. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/games-in-the-dark>
2. A.Draghici, M.Luminita Gogan, Roxana Sirbu. Aspects concerning the use of the Moodle platform, Case study. URL: <http://www.sciencedirect.com/>
3. Анісімова О. Специфіка взаємодії вихователя та дітей в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Зростаюча особистість у смислоціннісних образах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. ІваноФранківськ : НАІР, 2019. С. 15–20. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=71M_eJQAAAAJ&citation_for_view=71M_eJQAAAAJ:MXK_kJrjxJIC
4. Арттерапевтичні ігри для розвитку мовлення та комунікації. <https://vseosvita.ua/webinar/1061/cabinet>
5. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (НОВА РЕДАКЦІЯ наказ МОН від 12.01.2021 № 33) URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
6. Бальоха А., Використання освітніх застосунків у процесі реалізації природничої галузі в початковій школі. Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції. 2022. С. 267-270. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/16946>
7. Беленька Г., Науменко Т., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік: навч.-метод. посібник. К.: Генеза, 2013. 112 с.
8. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник за ред.. А.М.Богуш. Друге видання, доповнене. К.: Видавничий Дім «Слово». 2011. 704 с. URL:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8278>

9. Бондар Л. Корекційні засоби навчання в роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення / Л. Бондар, Л. Костащенко // Дефектолог. 2020. № 3. С. 4–5.
10. Борисенко Н. Моделі як засіб формування уявлень про явища природи. Початкова школа. 2007. №3 С. 32-33. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Fga00r4AAAAJ&citation_for_view=Fga00r4AAAAJ:2osOgNQ5qMEC
11. Босак О. На екскурсію до осіннього парку : комплексне заняття з розвитку мовлення для дітей старшої групи / О. Босак // Дошкільне виховання. 2018. № 9. С. 25–27.
12. Василюгло Н. Опорні схеми-моделі – інструмент розвитку мовлення : тренінг для педагогів / Н. Василюгло // Дитячий садок. Управління. 2018. № 2. С. 8–13.
13. Горопаха Н. Закладання основ екологічної культури особистості у дошкільному дитинстві. <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3267>
14. Гребенюк, Олена, and Марина Дайнеко. "ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МНЕМОТЕХНІКИ." Семенов Олександр Сергійович–завідувач кафедри загальної. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7768/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D0%9A%D0%94%D0%9F%D0%A3%2011-12.05.2023.pdf#page=249>
15. Гребенюк, Т. М., І. О. Сасіна, and Т. О. Купріянова. "Особливості розвитку словникового запасу у старших дошкільників зі зниженим зором в процесі ознайомлення з природою." Науковий часопис НПУ імені МП

- Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія 41 (2021): 26-33. URL: <https://sj.edu.edu.ua/index.php/kpsp/article/view/1204>
16. Джемула Г. Конструктор слів / Г. Джемула // Джміль. 2016. № 6. С. 6-10.
17. Дюжикова, Т., Бальоха, А., & Чепелюк, А. (2022). Особливості організації освітнього процесу у ЗВО в умовах війни. Перспективи та інновації науки, 11(16), 58-66. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-11\(16\)-58-66](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-11(16)-58-66)
18. Єременко Анна Педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям // Освіта та особистість в умовах сучасних соціокультурних викликів : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Лубни, 15 травня 2024 р. Лубни, 2024. С. 11-13. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10506/browse?type=dateissued>
19. Закон України «Про дошкільну освіту» (Прийняття від 06.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
20. І. А. Валеса ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. Випуск 44. 2009. С. 168-171. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/3031/>
21. Іванча, Ірина Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку // Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської Д55 молоді: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. професор О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 49-53. URL: http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2642/1/152_stud_doshkiln_2022.pdf#page=50
22. Інтерактивні Технології і Системи «Смарт» <https://intis.com.ua/index.php/korysni-materialy/interaktyvni-doshky-zahalna-informatsiia>

23. Логвинчук С. Мовленнєва компетенція – засобами гри: досвід / С. Логвинчук // Дошкільне виховання. 2016. № 2. С. 11-15.
24. Максимова О. О. Формування екологічної компетенції дитини дошкільного віку. Педагогічні науки: збірник наукових праць. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. LXXIV. Том 2. С. 46–50.
25. Нищун С. І. Особливості організації ігрової діяльності дошкільників у процесі ознайомлення їх з природою / С. І. Нищун // Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі : зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. – Полтава: ФОП Цьома С.П., 2019. Вип. 3. С. 134-138. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15521>
26. ОСВІТНЯ ПРОГРАМА для дітей від 2 до 7 років «Дитина» URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/programi-rozvitku-ditey>
27. Ошуркевич Н. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Педагогічний процес: теорія і практика (Серія: педагогіка). 2018. 1–2 (60–61). С. 65-72.
28. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Тамара Піроженко. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 152 с.
29. Пономарьова Н. О., Майстрюк І. С. Етика взаємодії учасників освітнього процесу за умов впровадження дистанційного навчання. URL: https://drive.google.com/file/d/1Gkp_xVM6UrqoCNPZvPXS7Lk1yeHtR02H/view (дата звернення: 20.10.2023)
30. Рібцун, Юлія Валентинівна. "Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс." К.: Освіта України (2011): 47-50. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738735/1/%D0%97%D0%9D%D0%9C_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%A0%D1%96%D0%B1%D1%86%D1%83%D0%BD.pdf
31. Сворень, Л. П., and Т. Р. Кудярьська. «РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ». Рекомендовано до поширення в Інтернет-мережі Науково-

технічною радою Мукачівського державного університету (протокол № 3 від 18 жовтня 2019 р.) Рецензенти (2019): 87. URL: https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/Zbirnuk_tez_II_VNPIK_APNiV.pdf#page=87

32. Слободянюк Ірина Використання прийомів мнемотехніки для розвитку зв'язного мовлення // Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської Д55 молоді: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. професор О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 131-138. URL: http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2642/1/152_stud_doshkiln_2022.pdf#page=50

33. Соцька, О. П., & Шельменко, Г. (2015). Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з природою. Наука і освіта, (6), 115-119.

34. СУГЕЙКО, Л., & ШВЕЦЬ, Т. (2023). РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ. Acta Paedagogica Volynienses, (5), 34–39. <https://doi.org/10.32782/apv/2022.5.6>

35. Швець Т. А. ОРГАНІЗАЦІЯ МОВЛЕННЕВО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ // Збірник наукових праць "Педагогічні науки". № 99 (2022). С.25-29. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-99-4>

ДОДАТКИ

Додаток А

Робота за малюнком Т. Яблонської «Ранок» на констатувальному етапі дослідження

Розповідь:

- Хто є головним героєм цієї картини?
- Чим займається дівчинка?
- Як думаєш, вона збирається спати, чи тільки прокинулась? За чим ти визначив?
- Опиши зовнішній вигляд дівчинки?
- Подумай, ким мріє стати дівчинка?
- Підбери риму до слова «балет».

Діалог:

- Звернись до дівчинки, познайомся з нею!
- Поцікався, що знаходиться в її кімнаті і чому!?
- Запроси її туди, куди б ти запросив свою подругу.

Додаток Б

Результати діагностики рівня розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі дослідження

Критерії + показники Номер дошкільника	Фонетичний		Лексичний		Граматичний		Сума балів
	«1»	«2»	«1»	«2»	«1»	«2»	
Дитина 1	2	3	3	3	3	3	17
Дитина 2	2	1	3	2	2	2	12
Дитина 3	1	1	1	1	1	1	6
Дитина 4	2	2	2	2	1	1	10
Дитина 5	2	2	2	2	2	2	12
Дитина 6	2	3	3	2	2	3	15
Дитина 7	2	1	2	2	2	2	11
Дитина 8	1	1	2	1	2	1	8
Дитина 9	1	1	1	1	1	1	6
Дитина 10	1	2	2	2	1	1	9
Дитина 11	1	1	1	1	1	1	6
Дитина 12	1	1	1	1	1	1	6

Високий рівень – 2 вихованця

Середній рівень – 6 вихованців

Низький рівень – 4 вихованця

Технологія мнемотехніки для розвитку мовлення дітей на формувальному етапі дослідження

Мнемодоріжка:

Мнемотаблиця:

<p>Дари осені Галина Шевчук</p>	
 Восени врожай збирають	 Нагородах і в садах.
 Груші, яблука звисають На тонесеньких гілках.	 В лісі білочка руденька Під пеньком знайшла грибок.
 Ухопила — та хуленько	 Заховала в теремок.

І. Блажкевич «У дитячому садку»

1

 Наш Іванко в дитсадку,	 Як барвінок у вінку,	 А навколо нього друзі,
 Як весною квіти в лузі.	 Завели швидкий танок,	 Завеселили дитсадок.

Дидактична діорама з теми «Стан неба»

		
<p><i>перисто-купчасті</i></p>	<p><i>перисті</i></p>	<p><i>перисто-шаруваті</i></p>
	<p><i>вікно для споглядання</i></p>	
<p><i>високо-купчасті</i></p>		<p><i>високо-шаруваті</i></p>
		
<p><i>купчасті</i></p>	<p><i>шаруваті</i></p>	<p><i>купчасто-дощові</i></p>

Ігри у темряві за матеріалами Світлани Ройз, ЮНІСЕФ**Ігри в темряві****Гра «На щастя, на жаль»**

Хтось вигадує ситуацію, а гравці по черзі пропонують продовження, починаючи зі слів «на жаль», а наступний гравець — «на щастя». Так ми можемо допомогти дитині зменшити тривогу, показати різні сценарії та реакції на події.

Гра в тіньовий театр руками

Створюйте руками різні фігурки

Ігри від Світлани Ройз